

Izidor Kršnjavi i zakon o pučkom školstvu iz 1888. godine*

*U prvom dijelu rada analizira se zakonski prijedlog Izidora Kršnjavoga o uređenju pučkog školstva u Hrvatskoj, objavljen na njemačkom jeziku u časopisu *Kroatische Revue* 1886. godine. Navedeni zakonski prijedlog temelji se na kritičkoj usporedbi mađarskog (1868.), austrijskog (1869.), hrvatskog (1874.) i zakona o pučkom školstvu koji je bio na snazi u Vojnoj krajini (1871.) uz donošenje nekih originalnih prijedloga. U drugom dijelu rada razmatra se uloga Izidora Kršnjavoga u procesu donošenja novog zakona o hrvatskom osnovnom školstvu koji je donio Hrvatski sabor 1888. godine. U tom procesu Kršnjavi je imao vrlo važnu ulogu kao izvijestitelj saborskog odbora koji je trebao pripremiti raspravu o novom zakonu o hrvatskom pučkom školstvu. U finalnu inačicu Zakona od 31. listopada 1888. ob ustroju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji uneseni su i neki prijedlozi koje je Kršnjavi iznio dvije godine ranije u vlastitom prijedlogu zakona o pučkom školstvu.*

Ključne riječi: Izidor Kršnjavi; povijest školstva; prijedlog zakona o uređenju pučkog školstva iz 1886.; reforma školstva 1888.; Hrvatska; 19. stoljeće

Uvod

Austro-ugarskom i Hrvatsko-ugarskom nagodbom uspostavljen je razmjerno stabilan politički okvir koji je trajao idućih pedeset godina, do raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine. Dualistički politički okvir omogućio je provođenje modernizacijskih reformi u cijeloj Monarhiji. Hrvatsko-mađarskim sporazumom iz 1868. godine¹ školstvo

* Ovaj rad nastao je kao rezultat istraživanja provedenog u sklopu projekta *Hrvatska i Europa: institucije i pojedinci u razvoju modernoga društva i države* (HEIP, 380-01-02-23-41) koji se provodi na Hrvatskom institutu za povijest i financira sredstvima Europske unije iz fonda NextGenerationEU.

¹ Usp. najnovije publikacije o temi i tamo navedenu literaturu: Holjevac, *Nejednaki partneri*; Švoger et al., *The 1868 Croatian-Hungarian Settlement*.

je uključeno u djelokrug hrvatskih autonomnih poslova. Rezultat toga je donošenje prvog hrvatskog školskog zakona, zakona o pučkom školstvu koji je donesen u sklopu obimne reformske aktivnosti vlade bana Ivana Mažuranića u listopadu 1874. godine. Zakon je formuliran po uzoru na moderni mađarski (1868.) i austrijski (1869.) zakon o pučkim školama, prilagođen je hrvatskim političkim, društvenim i gospodarskim uvjetima, a donio je i neka originalna rješenja u liberalnom duhu.² Nakon konačnog sjedinjenja Vojne krajine s civilnom Hrvatskom i Slavonijom (1881.) bilo je potrebno uspostaviti jedinstveni sustav osnovnog školstva u hrvatskim zemljama (bez Istre i Dalmacije koje su do 1918. ostale u austrijskom dijelu Austro-Ugarske Monarhije). Naime, u Hrvatskoj i Slavoniji bio je na snazi zakon o pučkom školstvu iz 1874.,³ dok je u Vojnoj krajini pučko školstvo bilo uređeno zakonom iz 1871. godine koji je slijedio glavne odrednice austrijskog zakona o pučkom školstvu iz 1869., ali je bio prilagođen lokalnim prilikama.⁴ U političkim i stručnim krugovima postojala je dvojba – proširiti primjenu zakona iz 1874. godine i na nekadašnju Vojnu krajinu ili donijeti novi zakon o osnovnom školstvu.⁵

Izidor Kršnjavi bio je među onima koji su držali neprikladnim da se problem unifikacije sustava pučkog školstva u Hrvatskoj riješi primjenom Mažuranićeva zakona iz 1874. godine i na teritoriju nekadašnje Vojne krajine. I. Kršnjavi (1845. – 1927.) bio je intelektualac širokih interesa i naobrazbe. Bio je hrvatski slikar, prvi profesor povijesti umjetnosti na Sveučilištu u Zagrebu, spisatelj, političar, zastupnik u Hrvatskom saboru te predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu u hrvatskoj vladi od 16. studenoga 1891. do 5. travnja 1896. godine. U Beču je studirao povijest umjetnosti i filozofiju, potom i pravo, a slikarstvo je studirao u Beču i Münchenu. U Beču je doktorirao filozofiju 1870. godine, a u Grazu je 1891. stekao doktorat iz prava. Istraživanja upućuju na to da se Kršnjavi pripremao za obnašanje najviše dužnosti u resoru prosvjete i vjere. Kao realan čovjek shvaćao je da u unaprjeđenju hrvatske kulture, umjetnosti i školstva može ostvariti značajne rezultate samo uz političku podršku. Prvi korak u tom smjeru bilo je približavanje unionističkoj Narodnoj stranci i novome banu Dragutinu (Károlyju) Khuen-Héderváryju. Rezultat toga bio je izbor Kršnjavoga za zastupnika u Hrvatskom saboru 1884. godine, a kasnije i stjecanje titule doktora prava.⁶ I prije nego što je postao odjelni predstojnik za školstvo, Kršnjavi je sudjelovao u nastojanjima za unaprjeđenjem hrvatskog obrazovnog sustava. S arhitektom Hermannom Bolléom osnovao je Obrtnu školu u Zagrebu 1882. (danas je to Škola primijenjene umjetnosti i dizajna), a pet godina kasnije utemeljio je Tkalačku školu. Godine 1891., prije imenovanja na čelnu dužnost

2 Usp. ove radove i tamo navedenu literaturu: Župan, „Mažuranićeva reforma pučkoga školstva“, 256-282; Švoger, „The Modernisation of the Primary School System in Croatia“, 273-288.

3 Objavljen je u: Gačina Škalamera, „Zakon o pučkim školama i preparandijama u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji iz 1874. godine“, 109-133; Horbec, Matasović, Švoger, *Od protomodernizacije do modernizacije školstva u Hrvatskoj*, 356-386.

4 Horbec, Matasović, Švoger, *Od protomodernizacije do modernizacije školstva u Hrvatskoj*, 335-351.

5 Cuvaj, *Građa za povijest školstva*, sv. VII, 501-552.

6 Ostajmer, „Kako sam postao Magjaron“, 25-42; Vukičević, „Iso Kršnjavi – ban Khuen Héderváry“, 43-47.

u hrvatskoj prosvjeti, proputovao je Dansku, Švedsku i Norvešku kako bi proučio takvošnji sustav pučkih, obrtnih i gospodarskih škola. Kao predstojnik Odjela Kršnjavi je utemeljio, obnovio ili opremio oko 180 različitih školskih (primjerice, gimnazija na Sušaku, školski kompleks u središtu Zagreba dio kojega je i Muzej Mimara, zgrada Odjela za bogoštovlje i nastavu u kojoj se danas nalazi Hrvatski institut za povijest), crkvenih i drugih javnih ustanova i unaprijedio školstvo na svim razinama. Proveo je važne reforme u srednjoškolskom obrazovanju: osnovao je ženski licej i žensku stručnu školu u Zagrebu, u okviru Obrtne škole utemeljio je Graditeljsku školu, utemeljio je realnu gimnaziju kao novi tip srednje škole, uveo je tjelovježbu i pjevanje kao obvezne predmete u srednje škole, reorganizirao je trgovačke škole i Nautičku školu u Bakru. Reformama je obuhvatio i visoko školstvo: odvojio je studij arheologije od studija povijesti umjetnosti i osnovao prateće muzejske zbirke. Napisao je mnogobrojne članke u novinama i nekoliko književnih djela. Za razliku od svojih književnih djela koja su prožeta snažnim kršćanskim duhom, u obrazovanju je zastupao liberalna shvaćanja.⁷ Izradio je vlastiti prijedlog zakona o uređenju pučkog školstva koji je objavljen na njemačkom jeziku u časopisu *Kroatische Revue* u Zagrebu, u broju 3 iz 1886. godine.⁸

Kršnjavi je u svojstvu zastupnika u Hrvatskom saboru raspravljao i o pitanjima vezanima uz školstvo. Ne može se tvrditi, ali može se pretpostaviti da je jedan od važnih motiva koji su potaknuli Kršnjavoga na izradu originalnog zakonskog prijedloga o uređenju pučkoga školstva bila želja da, današnjim riječima rečeno, postane ministar prosvjete. U tome su se njegove želje poklapale sa željama bana Khuen-Hédervárya o čemu se Kršnjavi kratko očitovao u svojim dnevničkim zapisima.⁹ Međutim, na toj se funkciji Kršnjavi nije vodio vlastitim nego nacionalnim interesima i znatno je pridonio oblikovanju hrvatskog nacionalnog identiteta preko razvoja obrazovnog sustava i kulture.

7 Različite aspekte njegova kompleksnog javnog djelovanja istražili su razni autori čiji su radovi objavljeni u: Mance, Matijević, *Zbornik radova Iso Kršnjavi*. Sažeti prikaz Kršnjavijeva života i djelovanja donose Čorkalo Jemrić, *Hrvatski velikan Izidor Kršnjavi*, 3-19, i Maruševski, Flego, *KRŠNJAVI, Iso. Hrvatski biografski leksikon (1983–2024), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. Pristup ostvaren 1. 8. 2025. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/kršnjavi-iso>. Vidjeti i Kršnjavi, „Autobiografija“.

8 Kršnjavi, „Entwurf eines Gesetzes“, 5-38.

9 „Već od vremena, kad je došao u Zagreb, imao je grof Khuen-Héderváry namjeru da mi povjeri upravu Odjela za nastavu i bogoštovlje. Nije o tome sa mnom izravno govorio, ali se češće sa mnom savjetovao o pitanjima nastave i trebao se jednom izjasniti da bi moje imenovanje za predstojnika nastave i bogoštovlja značilo pobjedu njegovih principa. Nakon smrti Ivana Vončina on se u izboru kolebao između Stjepana Spevca i mene. Spevca su zastupali svi stariji članovi Narodne stranke, Miškatović, Mirko Horvat i drugi, i on je bio imenovan. [...] Odlučilo je to što je on bio pravnik, a ja ne. Odlučio sam stoga da studiram pravo kako bih pri drugom otvaranju toga mjesta imao bolje izgled.“ Uz dopuštenje cara i kralja Franje Josipa I., Kršnjavi je studij prava u Beču završio za dvije umjesto za četiri godine, a potom je u Grazu položio stroge ispite i stekao doktorsku titulu 1. svibnja 1891. godine. Kršnjavi, *Zapisci*, knj. 1, 32-33, citat str. 32. Svojevrsni je kuriozitet to što Kršnjavi u svojim *Zapiscima* nije spomenuo da je 1886. godine izradio prijedlog zakona o pučkome školstvu. Vjerojatno razlog treba tražiti u tomu što je najranije razdoblje o kojem je pisao, razdoblje od 1887. do 1891. godine, opisao naknadno i vrlo sažeto.

U radu će se prikazati glavna načela i odredbe spomenutog zakonskog prijedloga, a potom će se rasvijetliti uloga Izidora Kršnjavoga u donošenju školskog zakona iz 1888. godine. Kršnjavi je bio izjavitelj saborskog odbora kojemu je povjerena priprema saborske rasprave o prijedlogu novog zakona o pučkom školstvu i aktivno je sudjelovao u raspravi o novom zakonu. U konačnu inačicu *Zakona od 31. listopada 1888. ob ustroju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* ušli su i neki prijedlozi koje je Kršnjavi iznio dvije godine ranije u vlastitom prijedlogu zakona o pučkom školstvu.

Zakonski prijedlog Izidora Kršnjavoga o uređenju pučkog školstva u Hrvatskoj iz 1886. godine

Polazeći od analize liberalnog mađarskog i austrijskog zakona o pučkom školstvu te Mažuranićeva školskog zakona i zakona koji je bio na snazi u Vojnoj krajini, Kršnjavi je izradio vlastiti prijedlog zakona o uređenju pučkog školstva. Zakon je objavljen na njemačkom jeziku pod naslovom *Entwurf eines Gesetzes, durch welches die Grundsätze des Unterrichtswesens bezüglich der Volksschulen und Lehrer-Bildungsanstalten Kroatiens und Slavoniens festzustellen wären* (Prijedlog zakona kojim bi se utvrdila glavna načela nastave u pučkim školama i učiteljskim školama u Hrvatskoj i Slavoniji). Popraćen je opširnim obrazloženjem njegovih temeljnih ciljeva i glavnih načela.¹⁰

Kršnjavi je držao da školski sustav treba biti uređen u liberalnom duhu, što je ostvareno Mažuranićevim zakonom. Na temelju u praksi potvrđenih odredaba školskih zakona iz 1871. i 1874. godine izradio je vlastiti prijedlog zakona o osnovnom školstvu koji ima jasniju i pregledniju strukturu od prvog školskog zakona koji je donio Hrvatski sabor.¹¹

Po uzoru na austrijski školski zakon¹² Kršnjavi je detaljnije definirao zadaću pučke škole u odnosu na zakone iz 1871. i 1874. godine. Zadaća je pučke škole razvijati duhovne i fizičke snage djeteta te njegov smisao za praktično, ali i pridonijeti vjerskom odgoju i stvoriti temelje za odgoj poštenih i časnih članova zajednice. Pučke škole trebaju pripremiti učenike za više škole, a istodobno biti staleške škole za seoske i niže gradske slojeve (§ 1).¹³ Po uzoru na mađarski zakon o osnovnim školama¹⁴ Kršnjavi je predložio tri tipa pučkih škola: elementarne škole, više pučke škole i građanske škole te opetovnice uz svaki tip škole (§ 2).¹⁵ Zakonskim uvjetima morale su udovoljiti i javne i privatne

10 Kršnjavi, „Erläuterungen“, 39-100. Navedena objašnjenja objavljena su i u nizu članaka „Die Reform des Volksschulgesetzes. Von Prof. Dr. Kršnjavi“, *Agrarier Zeitung*, br. 173, 31. 7. 1886., br. 179, 7. 8. 1886., br. 185, 14. 8. 1886., br. 190, 21. 8. 1886., br. 196, 28. 8. 1886 i br. 202, 4. 9. 1886.

11 Kršnjavi, „Vorwort“, 3-4.

12 „Gesetz vom 14. Mai 1869.“

13 U tekstu su u zagradama navedeni članci iz Kršnjavijeva zakonskog prijedloga.

14 „XXXVIII. Gesetzesartikel. In Sachen des Volksschulunterrichtes“, 200-231.

15 *Isto*, § 8, str. 202. U zakonu iz 1874. godine predviđena su dva tipa škola: opće pučke škole i građanske škole, dok je zakon iz 1888. godine predvidio niže i više pučke škole.

škole, a javne škole, uključujući i konfesionalne javne škole koje sufinancira država, morale su biti dostupne svoj djeci bez obzira na vjeroispovijed (§ 3, 4).¹⁶ Pučka škola bila je obvezna i besplatna, odnosno nije postojala školarina (§ 31). Djeca oba spola trebala su polaziti pučku školu od navršene 7. do 18. godine, odnosno muška djeca do stupanja u vojnu službu, a djevojke do udaje, ako se ranije udaju (§ 5-7). U navedeno obvezno vrijeme polazjenja škole uračunata je i obvezna opetovnica. Roditelji i skrbnici bili su obvezni slati djecu u školu. Kršnjavi je predvidio i kazne za one koji to ne čine: novčane i zatvorske kazne, pa čak i oduzimanje djeteta roditeljima i dodjeljivanje novog skrbnika (§ 9-10), slično kao u zakonu iz 1874. godine. Djeca su se mogla školovati i privatno, ali su svake godine morali položiti ispit u nekoj javnoj školi (§ 13-16). Detaljno je definirao obveze općina vezane uz osnivanje, financiranje¹⁷ i opremanje škola nastavnim sredstvima i pomagalicama (§ 17-43). Slično kao u zakonu iz 1874. godine, uz svaku školu morao je postojati stan za učitelja, zdenac, školski vrt u kojem su učenici stjecali potrebne praktične vještine i igralište na kojem se odvijala nastava iz tjelovježbe, koja je Mažuranićevim zakonom uvedena kao obvezni predmet za djecu oba spola. Kršnjavi je naveo i obvezna nastavna sredstva i pomagala. To su: globus, zemljovid, razne zidne tablice, slike iz prirodnog svijeta, a više pučke i građanske škole morale su imati i svu potrebnu opremu za strukovnu nastavu (§ 38). Učitelj je morao biti iste vjere kao većina učenika (takva odredba postojala je u svim navedenim ranijim zakonima), a nastavni jezik je „hrvatski ili srpski“, u privatnim školama to je materinski jezik učenika, a „hrvatski ili srpski jezik“ je obvezni nastavni predmet, ako nije materinski jezik učenika (§ 33-34). U Mažuranićevu zakonu nastavni jezik je „hrvatski“ (§ 11), a u zakonu iz 1888. godine nastavni jezik je „hrvatski ili srpski“ (§ 4). Time je napravljen važan otklon od Mažuranićeva zakona, što je bila posljedica izmijenjenih političkih okolnosti, odnosno snažnog oslonca vladajućih struktura na srpsku političku zajednicu. Zemaljska vlada propisuje nastavne planove i određuje obvezne udžbenike, osim udžbenika iz vjeronauka o kojima odlučuju vjerske oblasti i koji moraju biti jednaki za sve pučke škole istog tipa. Udžbenike nabavljaju škole, a roditelji ih moraju platiti. Samo jako siromašni učenici besplatno dobivaju udžbenike (§ 39-41). Na jednak je način to pitanje riješeno u mađarskom školskom zakonu, zakonu koji je vrijedio u Vojnoj krajini i u hrvatskom zakonu o pučkim školama iz 1874. godine, dok se u austrijskom zakonu o pučkom školstvu pitanje nabave školskih udžbenika uopće ne spominje.

16 Slična je odredba postojala u austrijskom zakonu, „Gesetz vom 14. Mai 1869“, § 2.

17 U slučaju da se pučka škola u nekoj općini ne može financirati iz školskih fondova, donacija, od kazni prikupljenih od roditelja koji ne šalju redovito djecu u školu, popusta ostvarenog na kupnju školskih udžbenika i prihoda od prodaje plodova iz školskog vrta, Kršnjavi je predvidio uvođenje posebnog školskog poreza, odnosno dodatka od 20 % na direktne poreze (§ 27-28). U mađarskom školskom zakonu predviđen je dodatak od najviše 5 % iznosa direktnog poreza koji plaća porezni obveznik za osnivanje i uzdržavanje općinskih pučkih škola koje trebaju biti dostupne svim učenicima bez obzira na vjeroispovijed. Određeni dio tog poreza trebaju plaćati i porezni obveznici koji za konfesionalnu školu u novcu ili u naturi daju manje od 5 % iznosa svog direktnog poreza. „XXXVIII. Gesetzesartikel. In Sachen des Volksschulunterrichtes“, § 23-24, 35-36, str. 206, 208.

Kršnjavi je predložio smanjenje broja nastavnih predmeta u četverogodišnjim elementarnim školama u odnosu na zakon iz 1874. godine. Iz popisa obveznih predmeta izbacio je zemljopis, povijest, fiziku, prirodopis i tjelovježbu za djevojčice. Navedeni predmeti bili su obvezni i u austrijskom i u mađarskom školskom zakonu. Prema prijedlogu Izidora Kršnjavoga obvezni nastavni predmeti trebali su biti: vjeronauk, nastavni jezik (tečno čitanje i pravilno pisanje, čitanje s razumijevanjem, stilske vježbe), računanje napamet i u pisanom obliku, krasopis, crtanje, pjevanje s posebnim obzirom na nacionalne napjeve i crkveno pjevanje, tjelovježba za dječake, praktične vježbe iz kućanskih poslova i vođenja kućanstva (§ 50). Novost u odnosu na zakon iz 1874. je odredba da se ovisno o potrebama mjesta uz elementarne škole mogu osnovati i ustanove za njegu, odgoj i obrazovanje djece koja još nisu školski obveznici (§ 49). Sličnu odredbu sadrži i austrijski zakon o pučkom školstvu.¹⁸

U zakonu iz 1874. nisu bile predviđene više pučke škole,¹⁹ tip škole koji je Kršnjavi preuzeo iz mađarskog školskog zakona iz 1868. godine, a taj tip pučke škole naveden je i u zakonu koji je donio Hrvatski sabor 1888. godine. U Kršnjavijevu zakonskom prijedlogu viša pučka škola sastoji se od četverogodišnje elementarne škole i dva razreda sa stručnim tečajevima. Takve škole trebale su se osnovati u sjedištima okruga i u većim mjestima. U njima su se trebali podučavati vjeronauk, krasopis i crtanje, nastavni jezik, hrvatski ili srpski jezik, ako nije nastavni jezik, računanje i osnove geometrije, najvažnije iz zemljopisa i povijesti s obzirom na povijest domovine i učenje o domovini, za dječake učenje o građanskim pravima i obvezama, a za djevojčice vođenje domaćinstva i njega djece, jednostavno knjigovodstvo, tjelovježba, kod dječaka uzimajući u obzir vojničko vježbanje te praktične vježbe u stručnim tečajevima. Tjedni broj sati teorijske nastave, uključujući vjeronauk, ograničen je na 20 i uvedena su četiri sata praktične nastave dnevno (§ 51-61).

Prema Kršnjavijevu prijedlogu građanska je škola²⁰ svaka viša pučka škola koja je povezana s posebnom strukovnom školom. Trebaju ih osnovati sva sjedišta županija i gradovi s više od 5000 stanovnika. Nastava je trebala trajati dvije godine, a cilj joj je bio produbljivanje znanja i vještina stečenih u višoj pučkoj školi s naglaskom na praktičnu nastavu (§ 62-65).

Za razliku od zakona iz 1874. godine u kojem se konfesionalne škole spominju tek usput, Kršnjavi je u posebnom odjeljku detaljnije definirao osnivanje i rad konfesionalnih i privatnih škola (§ 77-85) koje su morale zadovoljiti iste pedagoške i organizacijske standarde kao javne škole, ali su imale pravo same odlučivati o zapošljavanju učitelja,

18 „Gesetz vom 14. Mai 1869“, § 10.

19 Prema zakonu iz 1874. pučke se škole dijele na opće pučke i građanske škole (§ 2). Takva je podjela bila i u austrijskom školskom zakonu te u zakonu koji je vrijedio u Vojnoj krajini.

20 U austrijskom zakonu o pučkom školstvu građanska škola trebala je pružiti šire znanje učenicima koji ne nastavljaju školovanje u nekoj srednjoj školi. „Gesetz vom 14. Mai 1869“, § 17. U Mažuranićevu zakonu zadaća građanske škole preciznije je definirana: „U građanskoj školi mogu učenici, koji neprelaze u viša učilišta, nastaviti nauk pučkih školah, s obzirom na obrt, trgovinu i umno gospodarstvo.“ (§ 67).

slično kao u mađarskom zakonu o pučkim školama. Ako su konfesionalne škole dobivale financijsku potporu države, morale su primati i djecu druge vjere, kao što je predviđeno i austrijskim zakonom o pučkim školama.

Kršnjavi je detaljno utvrdio uvjete za zapošljavanje, financiranje i umirovljenje učitelja koji su javni službenici, prava njihovih nasljednika te disciplinske mjere protiv učitelja, uključujući i one umirovljene, koji prekrše radne ili moralne obveze. Učitelji i učiteljice imali su ista prava i obveze i bili su obvezni kontinuirano se stručno usavršavati. Na radno mjesto imenovala ih je Zemaljska vlada na prijedlog upravljujućeg odbora županije, županijskog školskog nadzornika ili privatne osobe koja je ranije imala pravo imenovati učitelja, a imenovani su iz redova pristupnika koji su se javili na javni natječaj (§ 48, 86-141). Kršnjavi je predlagao da se supružnicima učitelju i učiteljici omogućiti rad u istome mjestu (§ 112). Ako učitelj svojevoljno napusti službu, gubi pravo na mirovinu (§ 93). Kao osnovica za mirovinu služi godišnja plaća s dodacima koje je učitelj dobivao neposredno prije umirovljenja, a pravo na punu mirovinu ima učitelj s 40 godina radnog staža (§ 123). U pogledu duljine radnog staža za mirovinu Kršnjavi je predložio produljenje za 10 godina jer je u hrvatskom zakonu o pučkome školstvu iz 1874. za ostvarenje mirovine bilo potrebno imati 30 godina neprekidnog radnog staža u učiteljskoj službi (§ 140). U austrijskom zakonu o pučkome školstvu nije precizirano nakon koliko godina učiteljskog staža učiteljsko osoblje stječe pravo na mirovinu, ali je utvrđeno da učitelji i obitelji preminulih učitelja imaju pravo na mirovinu.²¹ Za razliku od austrijskog zakona i Kršnjavijeva prijedloga, u mađarskom školskom zakonu mirovine učitelja izrijeком se ne spominju, ali je propisano da se 2 % godišnje plaće redovitih učitelja uplaćuje u fond za pomoć iz kojeg su se isplaćivale naknade učiteljima i učiteljicama koji su postali radno nesposobni te članovima obitelji preminulih učitelja.²² Odredbe slične prijedlozima I. Kršnjavoga vezane uz mirovine unesene su i u zakon iz 1888. godine.

Kršnjavi je precizno propisao i način upravljanja školama na lokalnoj, okružnoj, županijskoj i zemaljskoj razini (§ 142-179). U tom pogledu njegovi prijedlozi predstavljaju evolutivni prijelaz u razradi sustava upravljanja školama od zakona iz 1874. u zakon iz 1888. godine. Podržao je liberalna načela zakona iz 1874. koji je predvidio nadzor države nad svim školama, dok su duhovnici nadležni isključivo za nastavu vjeronauka. Detaljnije je razradio uvjete za osnivanje konfesionalnih škola, što, prema njegovu mišljenju, država ne bi trebala poticati, jer je držao da mogu zaoštriti suprotnosti između različitih vjera.

Zakonski prijedlog Izidora Kršnjavoga o pučkom školstvu u Hrvatskoj i Slavoniji iz 1886. godine važan je i zanimljiv reformski prijedlog koji u različitim aspektima predstavlja nadogradnju Mažuranićeva školskog zakona i koji je znatno utjecao na formuliranje zakona o pučkoj nastavi i obrazovanju pučkih učitelja iz 1888. godine.

21 „Gesetz vom 14. Mai 1869“, § 56-57.

22 „XXXVIII. Gesetzesartikel. In Sachen des Volksschulunterrichtes“, § 145, 230.

Uloga Izidora Kršnjavoga u donošenju zakona o pučkim školama iz 1888. godine

Saborskim Poslovníkom od 12. lipnja 1875. godine²³ reguliran je rad saborskih odbora i uvedeno deset stalnih odbora. Jedan od njih bio je Odbor za bogoštovje i nauku koji je imao sedam članova. Članovi saborskih odbora birali su se tajnim glasovanjem odmah nakon konstituiranja Sabora. Većinom glasova birali su predsjednika i izvjestitelja odbora. Za rad odbora i donošenje zaključaka bila je potrebna nazočnost većine članova odbora, a odluke su se donosile većinom glasova. Sjednicama odbora mogli su nazočiti članovi Sabora i Zemaljske vlade, ali nisu mogli glasovati. Članovi pojedinog odbora iznosili su svoje komentare na zakonsku osnovu koju je predložila Vlada i prijedloge za doradu osnove prije nego što se uputi u raspravu u Hrvatskom saboru. Nakon provedene rasprave u odboru izvjestitelj je trebao sastaviti izvještaj s prijedlogom odbora, a trebali su ga potpisati predsjednik i izvjestitelj odbora. Potom se izvještaj s prijedlogom odbora predavao na urudžbeni zapisnik kako bi bio predložen za raspravu na prvoj sljedećoj saborskoj sjednici. Izmjenom Poslovnika Hrvatskog sabora na sjednici održanoj 31. prosinca 1883. povećan je broj članova stalnih saborskih odbora pa je od tada Odbor za bogoštovje i nauku imao 11 članova.²⁴

Kršnjavi je bio izvjestitelj saborskog Odbora za bogoštovje i nauku koji je za saborsku raspravu trebao pripremiti prijedlog novog zakona o pučkom školstvu. Rasprava u saborskom školskom odboru započela je 26. svibnja 1888. godine u nazočnosti bana Dragutina Khuen-Héderváryja i dr. Stjepana Speveca, predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade. Kršnjavi je vrlo aktivno sudjelovao u raspravama Odbora, a njegovi prijedlozi uglavnom nisu naišli na odobravanje bana i predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade, najčešće zbog financijskih razloga.²⁵

U specijalnoj raspravi u spomenutom saborskom Odboru Izidor Kršnjavi je podupro zahtjeve učitelja u pogledu unaprjeđenja obrazovanja učitelja i snažno je zagovarao poboljšanje njihovih materijalnih prava. Zagovarao je prijedlog Saveza hrvatskih učiteljskih društava da se obuka u učiteljskoj školi podijeli u dva dijela, teorijski i praktični, te da se nakon svakoga od njih odmah polažu ispiti. Taj prijedlog u Odboru nije prihvaćen, ali je prihvaćen Kršnjavijev prijedlog da je svaka politička općina dužna izdvajati 10 forinti godišnje za svaku pučku školu na svom području za osnivanje i uzdržavanje školske knjižnice kojom će upravljati nadležni mjesni školski odbor. Budući da je produljeno trajanje školovanja za učitelje pučke škole i povećan broj ispita koje su morali

23 „Poslovnik sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Primljen dne 12. lipnja 1875. u CXVIII. saborskoj sjednici, ispravljen u saborskih sjednicah: CVII. od 12. srpnja 1878., CXVIII. od 7. srpnja 1884., XLVII. od 27. listopada 1882. i CXL. od 24. kolovoza 1884. i u XVIII. od 25. listopada 1884.“, § 21-28., u: Turkalj, Švoget, *„Zdrav temelj za razvitak parlamentarnog života“*, 214-215.

24 Turkalj, „Organizacija i operativna pravila rada Hrvatskog sabora“, 101-102, 128.

25 Cuvaj, *Grada za povijest školstva*, sv. VII, 593-594. O raspravi u školskom odboru o prijedlogu novog zakona o školstvu izvijestile su novine *Agrarier Zeitung* u nizu članaka pod naslovom „Aus dem Schul-Ausschusse“, br. 122. od 28. 5. 1888. do br. 145. od 25. 6. 1888.

položiti, založio se za to da im se povisi plaća, ali i da dobiju kvalitetniju poduku iz gospodarstva te da se seoskim učiteljima dodijeli zemlja za vlastito malo gospodarstvo. To bi bio ekvivalent mjesnim doplatcima koje su učitelji dobivali u urbanim središtima.²⁶

Njegovim prijedlozima suprotstavio se ban navodeći da se prava već zaposlenih učitelja neće smanjiti i da su predložene odredbe koje će se primjenjivati u budućnosti. Iznio je prijeporne teze da su prevelike plaće učitelja u Hrvatskoj i Slavoniji razlog slabe razvijenosti školstva te da je iskustvo pokazalo da su slabije plaćeni učitelji nerijetko bolji učitelji. Odjelni predstojnik dr. Spevec također je odbio Kršnjavijeve prijedloge, optužio ga je da je liberal, a liberalizam, prema njegovu mišljenju, ima dosta pogrešaka. Ustvrdio je da će se većini učitelja plaće povećati, da su duljinu službovanja produljili na 40 godina jer toliko traje puna učiteljska služba u svim zemljama Austro-Ugarske Monarhije, osim u Dalmaciji te da je isplata učiteljskih mirovina dodatno opterećenje za državni proračun jer za to nisu dostatni prihodi školske zaklade. Usprotivio se dodijeli zemlje učiteljima na korištenje jer se pokazalo da se dobro brinu za vlastito gospodarstvo, ali da nerijetko zanemaruju školski vrt. Ustvrdio je da će zakon poboljšati materijalni položaj učitelja, ali i školski sustav učiniti jeftinijim i efikasnijim. Odbor je prihvatio prijedloge Vlade vezane uz materijalna prava učitelja.²⁷

Kršnjavi se založio za to da se izjednači plaća učitelja u svim školama istoga tipa, ali je držao da je osnovna godišnja plaća od 400 forinti preniska i da je treba povisiti na 500 forinti. Tomu se usprotivio ban tvrdeći da učiteljske plaće nisu preniske uzevši u obzir materijalno stanje zemlje. Odbio je i prijedlog da se mjesni doplatci uračunaju u osnovicu za obračun mirovine jer bi to previše opteretilo mirovinsku zakladu. Takvom obrazloženju pridružio se i odjelni predstojnik. Kršnjavi je potom podržao prijedlog drugog člana odbora za školstvo da se osnovna plaća učiteljima povisi na 450 forinti godišnje, ali je većina članova odbora podržala Vladin prijedlog.²⁸ Odbijeni su Kršnjavijevi prijedlozi da se učiteljima koji podučavaju neobvezne predmete isplaćuje dodatak za održane sate iznad predviđene norme te onaj o ukidanju ograničenja od sedam petogodišnjih dodataka na plaću jer, prema njegovu mišljenju, ako ne bude postojala mogućnost isplate osmog petogodišnjeg dodatka, nitko neće htjeti raditi dulje od 40 godina.²⁹

Kršnjavi je predlagao i da se predviđeni radni staž za punu mirovinu smanji s 40 na 35 godina, ali uz povećanje godišnje uplate u mirovinsku zakladu s 2 na 2,5 %, ali su ban i odjelni predstojnik odbili i taj prijedlog.³⁰ Kršnjavi se oštro usprotivio prijedlogu Vlade da se učiteljica mora odreći službe ako se uda. Ocijenio ga je nepravednim i duboko zadirajućim u moralni i obiteljski život. Međutim, ban se odlučno usprotivio udaji učiteljica, čak i u slučaju da se žele udati za učitelje i izrazio je mišljenje da žena po svom

26 Cuvaj, *Grada za povijest školstva*, sv. VII, 596.

27 *Isto*, 596-598.

28 *Isto*, 598-599.

29 *Isto*, 600.

30 *Isto*, 601.

fizičkom i spolnom ustroju nije za javno djelovanje, nego joj je glavna zadaća obitelj. I odjelni predstojnik izjasnio se protiv toga da učiteljice nakon udaje mogu ostati u službi, ali su obojica podržali prijedlog Gjura pl. Gjurkovića da učiteljice nakon udaje dobiju otpremninu. Na kraju je Kršnjavi povukao svoj prijedlog da se učiteljicama dozvoli udaja i priklonio se prijedlogu da im se isplati otpremnina, ali tek nakon što je na njegov upit ban odgovorio da će već udane učiteljice ostati u službi.³¹ Zbog protivljenja bana i odjelnog predstojnika većinom glasova odbijeni su i Kršnjavijevi prijedlozi da se u svakoj županiji imenuju dva školska nadzornika, jedan za administrativne, a drugi za pedagoško-didaktičke poslove te onaj da se i školskim nadzornicima povećaju plaće i uvedu petogodišnji dodaci.³²

Kršnjavi je sudjelovao i u saborskoj raspravi o prijedlogu novog školskog zakona koja je započela na 42. saborskoj sjednici 30. lipnja 1888. godine. Kao izvjestitelj saborskog odbora za bogoštovlje i nastavu morao je braniti zakonsku osnovu koja je usuglašena na saborskom odboru, premda velika većina njegovih prijedloga nije uvažena.

U uvodnom izlaganju koje je održao kao izvjestitelj Odbora za bogoštovlje i nauku Kršnjavi je istaknuo tri glavne ideje koje donosi zakonska osnova o pučkim školama, a po kojima se ona znatno razlikuje od zakona o školstvu iz 1874. godine na kojem se temelji. To su preustroj dosadašnjih građanskih škola u više pučke škole koje će biti škole praktičnog smjera, zatim produljenje opetovnice i uređenje školskih knjižnica te opća sloboda konfesionalnim školama. Kao glavni nedostatak obrazovnog sustava na svim razinama u Hrvatskoj izdvojio je uglavnom formalni značaj nastave i nedostatak praktične izobrazbe. Drži da je cilj pučke škole dosad bio uglavnom formalan i teško ostvariv. Nova zakonska osnova to mijenja utoliko što potrebnu reformu školstva u praktičnom duhu započinje od temelja, od pučke škole. Više pučke škole neće biti obvezne, ali će biti praktično usmjerene. Stoga je potrebno promijeniti i nastavne planove i ustroj preparandije (učiteljske škole). U zakonskoj osnovi detaljnije je razrađeno samo obrazovanje za učitelje nižih pučkih škola, koje bi uglavnom trebalo ostati kao i dosad, dok se Vladi prepušta da donese uredbu o ustroju i nastavnom planu preparandije za više škole, ovisno o potrebama koje će se pokazati u praksi. Produljenje opetovnice za godinu dana obrazložio je potrebom da učenici usvoje potrebna znanja i vještine koje nisu stigli u nižoj pučkoj školi te da se oni prodube u opetovnici. Ukratko je prikazao kako su taj problem riješile neke druge europske zemlje. Naglasio je da opetovnica u Hrvatskoj ne bi trebala biti puko ponavljanje već naučenog, nego „kad bi bila praktično i dobro uređena, da bi poticala i oplemenjivala, tada bi i učvrstila i razširila cielu pučku nastavu“. Problem koji ova zakonska osnova nije riješila je, prema njegovu mišljenju, to što učitelji izvode nastavu 30 sati tjedno i povrh toga moraju besplatno podučavati u opetovnici. Misli da bi opetovnica doista mogla ispuniti svoj cilj kad bi učitelji za rad u njoj bili primjereno plaćeni. Kao važan element nove zakonske osnove istaknuo je i obvezu političkih općina da za svaku pučku školu na svom području izdvajaju 10 forinti

31 *Isto.*

32 *Isto*, 602.

godišnje za utemeljenje i financiranje školske knjižnice. Premda su i zakon iz 1874. te zakon za Vojnu krajinu iz 1871. predviđjeli osnivanje školskih knjižnica, te su odredbe ostale mrtvo slovo na papiru. Novim zakonom to bi se trebalo promijeniti jer će Vlada donijeti uredbu o uređenju školskih knjižnica koje ne bi trebale služiti samo učiteljima za daljnje stručno usavršavanje, nego biti dostupne i svima koji su završili nižu pučku školu. Kao treću značajnu novinu Kršnjavi ističe veće značenje koje se pridaje osnivanju i djelovanju konfesionalnih škola te općenito većem utjecaju vjere i vjerskih zajednica u pučkim školama. Naglasio je da je novim zakonskim prijedlogom opća pučka škola tako ustrojena da će udovoljiti svim zahtjevima koji se postavljaju pred konfesionalne škole. U tom smislu posebno je istaknuo odredbu da učitelj mora biti iste vjere kojoj pripada većina učenika, što je dotad bilo poželjno, ali ne obvezno, te da konfesionalna škola može nadomjestiti komunalnu školu. Sve pučke škole, uključujući konfesionalne, bit će pod vrhovnim nadzorom države, ali će vjerske zajednice dobiti snažniji utjecaj na pučke škole jer će njihova nadležna tijela odobravati udžbenike za vjeronauk, ali će moći dati svoje mišljenje i o svim drugim školskim knjigama. Prema njegovu mišljenju, to je dobar smjer jer će smanjiti opreku između učitelja i crkve koja se nerijetko pokazala u praksi.³³

Nakon izvjestiteljeva izlaganja započela je generalna rasprava o prijedlogu novog školskog zakona. Zastupnici vladajuće stranke hvalili su zakonsku osnovu, a osobito su naglašavali da nije riječ o eksperimentu jer se osnova temelji na odredbama školskog zakona iz 1874. godine dokazanima u praksi. Pozitivno su ocjenjivali Vladin angažman koji je omogućio osnivanje konfesionalnih škola i druge odredbe vezane uz uređenje statusa i prava učitelja i upravljanje školama. Predstavnici umjerene oporbe, a napose zastupnici Franjo Marković i Dragutin pl. Pisačić, argumentirano su iznosili kritike koje se mogu sumirati oko nekoliko najvažnijih pitanja. Držali su da je predložena zakonska osnova protivna hrvatskoj autonomiji jer određuje da učitelji koji su učiteljske škole završili u Austro-Ugarskoj Monarhiji i položili odgovarajuće ispite mogu biti zaposleni u hrvatskim školama nakon što polože ispit iz „hrvatskog ili srpskog jezika“. Iznosili su mišljenje da se tako tuđincima otvaraju vrata doseljenja u Hrvatsku i da se time krše temeljna prava Kraljevine Hrvatske. Kritizirali su i mogućnost da Vlada mimo prijedloga općine može imenovati pučkog učitelja, kao i smanjivanje stručnog utjecaja na školstvo i istodobno povećanje političkog utjecaja na pučko školstvo. Oštro su osudili i smanjenje materijalnih prava učitelja i godišnju osnovicu od 400 forinti te istodobno produljenje službovanja na 40 godina za ostvarenje pune mirovine. Usprotivili su se i odredbi da se učiteljica mora odreći učiteljske službe nakon što se uda, iznoseći tezu da će učiteljica koja je majka bolje razumjeti učenike i njihove potrebe. Kritici su podvrgnuli i više (građanske) škole koje bi trebale biti spojene sa strukovnim tečajevima, a u zakonskoj osnovi nisu pobliže utvrđeni ustroj i nastavni plan učiteljskih škola za buduće učitelje viših pučkih škola, nego je to prepušteno Vladi koja bi trebala donijeti odgovarajuću uredbu. Na kritičke primjedbe oporbenih zastupnika odgovorili

33 *Stenografski zapisnici Hrvatskog sabora 1888.*, sv. 2, 253-258, cit. 255.

su ban i odjelni predstojnik. Ban je kritike nazvao neutemeljenima, ali svoje tvrdnje nije argumentirao. Odjelni predstojnik je odgovarajući na kritike objasnio motivaciju i nastojanja Vlade da pronade rješenja koja bi uklonila razlike u nekim aspektima funkcioniranja pučkog školstva u Provincijalu i Vojnoj krajini na temelju dosadašnjih zakona i izazvala najmanje nezadovoljstva. U svom je odgovoru težište stavio na pitanje uređenja nižih pučkih škola, koje je uglavnom preuzeto iz zakona iz 1874., dok za ustroj viših pučkih škola nije postojao kvalitetan temelj u prethodnim zakonima, zatim na plaće i materijalna prava učitelja te na ujednačavanje školske uprave u civilnom i nekadašnjem vojnom dijelu Hrvatske.³⁴

Prije početka specijalne rasprave o spomenutoj zakonskoj osnovi riječ je još jednom dobio izvjestitelj školskog odbora dr. Kršnjavi koji se osvrnuo na kritike pojedinih zastupnika i nastojao ih je argumentirano opovrgnuti. Istaknuo je da su glavni motivi za donošenje novog zakona o pučkim školama ujedinjenje Vojne krajine s Provincijalom i potreba za detaljnijim definiranjem ustroja i djelovanja konfesionalnih škola. Iznio je mišljenje da je zadaća pučke škole u novom zakonu mnogo preciznije definirana nego u zakonu iz 1874. godine. Detaljnije se osvrnuo na kritike da su odredbe o nadzoru pučkih škola loše jer je predviđeno da se županijski nadzornici, stručnjaci za školstvo, podvrgavaju izravnom nadzoru političkog tijela – podžupana. Kršnjavi drži da je uzrok dotadašnjeg slabog rada županijskih školskih nadzornika upravo u tomu što su bili potpuno neovisni i podčinjeni neposredno vladi. Sami su morali obavljati sve administrativne poslove, što im je oduzimalo puno vremena i nitko ih nije neposredno kontrolirao, a to su neki od njih zlorabili i nedovoljno radili. Novim zakonskim prijedlogom županijski školski nadzornici neposredno su podvrgnuti podžupanu. Kršnjavi odbija tvrdnje da će to značiti političku kontrolu županijskih školskih nadzornika, a kao argument navodi da su podžupanu podređeni, primjerice, i liječnici i inženjeri, pa nitko ne tvrdi da oni ne mogu kvalitetno obavljati svoj posao. Argumentirano je opovrgnuo i kritike nekih zastupnika da je veliki nedostatak zakonskog prijedloga to što nije detaljnije propisan ustroj i nastavni plan preparandija za više pučke škole. S obzirom na to da su više pučke škole definirane kao škole s praktičnim usmjerenjem i da bi za svaki od različitih smjerova uz preparandiju trebala postojati i stručna škola na kojoj će budući učitelji stjecati i u praksi primjenjivati praktična znanja, Kršnjavi je ustvrdio da bi za takvu učiteljsku školu troškovi bili ogromni, otprilike jednaki troškovima za medicinski fakultet. Zbog toga misli da je dobro što će Zemaljska vlada uredbom propisati način obrazovanja učitelja za više pučke škole koji će potrebna znanja i vještine stjecati u stručnim školama kao što je, primjerice, Gospodarsko i šumarsko učilište u Križevcima, osnovano 1860. godine.³⁵

34 *Stenografski zapisnici Hrvatskog sabora 1888.*, sv. 2, saborske sjednice 42. od 30. lipnja 1888. do 44. sjednice od 3. srpnja 1888., 252-314.

35 *Isto*, 44. saborska sjednica od 3. srpnja 1888., 309-313.

Prije upućivanja zakonskog prijedloga o pučkim školama u specijalnu raspravu slijedilo je glasovanje i prihvaćena je sa 61 glasom za i 12 glasova protiv.³⁶ Specijalna rasprava o amandmanima na pojedine članke zakonskog prijedloga u kojoj su predlagatelji obrazlagali svoje prijedloge, a odgovarali su odjelni predstojnik, ban ili Kršnjavi kao izjavitelj saborskog odbora za školstvo započela je na 44. saborskoj sjednici 3. srpnja 1888., a završila je na 45. saborskoj sjednici, održanoj 4. srpnja. Nije rezultirala važnijim izmjenama zakonskog prijedloga.³⁷ Treće čitanje zakonske osnove, odnosno glasovanje o njoj provedeno je na 46. sjednici 5. srpnja 1888. godine i poslana je vladaru na sankciju.³⁸

Zaključak

U konačnu inačicu *Zakona od 31. listopada 1888. ob ustroju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*³⁹ ušli su i neki prijedlozi koje je Kršnjavi iznio dvije godine ranije u vlastitom prijedlogu zakona o pučkom školstvu. U novom zakonu pučke škole dijele se na niže i više, kod Kršnjavoga elementarne, više i građanske škole, a naziv nastavnog jezika je „hrvatski ili srpski jezik“, jednako kao u Kršnjavijevu prijedlogu. Taj je jezik bio obvezni predmet, ako u privatnim školama nije bio nastavni jezik jer je materinski jezik učenicima bio drugi jezik. Učitelji su za punu mirovinu morali raditi 40 godina, a ako učitelj napusti učiteljsku službu gubi pravo na mirovinu. Kršnjavi je predložio da u privremenu ili trajnu prijevremenu mirovinu mogu ići učitelji s 10 godina radnog staža u struci, a taj je prijedlog dodatno razrađen u novom školskom zakonu. U novom je zakonu prihvaćen i Kršnjavijev prijedlog da kao osnovica za mirovinu služi godišnja plaća s dodacima koju je učitelj dobivao neposredno prije umirovljenja. Slično su definirani i upravljanje školama i njihovo financiranje za što su i Kršnjavi i novi zakon uz uobičajene izvore financiranja, navedene u zakonu iz 1874. godine (školske zaklade, novčane globe koje su plaćali nemarni roditelji, uštedeni iznosi za plaće redovitih učitelja dok su ih mijenjali privremeni učitelji, različite donacije, prihodi od prodaje proizvoda iz školskog vrta i sl.), predložili i 20 % od redovitih poreza, a po potrebi i više. Disciplinske mjere protiv učitelja također su slično definirane, a u zakonu iz 1888. i detaljnije razrađene. Možda najvažnija disciplinska mjera koju je Kršnjavi predložio bilo je premještanje učitelja na vlastiti trošak, što je ušlo i u zakon iz 1888. godine. Predložio je i da se kazne, opomene, ukor i novčane kazne mogu izbrišati iz učiteljeva sposobnika, ako se korektno vladao tri godine, a u novi je zakon ušla

36 *Isto*, 313-314.

37 *Isto*, 314, 324-343.

38 *Isto*, 347.

39 Zakon o uređenju osnovnog školstva u Hrvatskoj i Slavoniji iz 1888. godine objavljen je kao prilog 36. u *Prilozima k stenografskim zapisnikom*, sv. 2., 277-318, kao poseban otisak iz 1888. godine, te u: Horbec, Matasović, Švoger, *Od protomodernizacije do modernizacije školstva u Hrvatskoj*, 415-445.

odredba da učitelj nakon tri godine, uz uvjet besprijeckornog vladanja, može zatražiti da mu se iz sposobnika izbriše ukor. Kršnjavi je veću pozornost posvetio kontinuiranom stručnom usavršavanju učitelja za što je predvidio školske knjižnice (one su trebale biti dostupne i svim zainteresiranim korisnicima) i održavanje županijskih učiteljskih skupština, što je uključeno u zakon iz 1888. godine.

Zakonski prijedlog Izidora Kršnjavoga o pučkom školstvu u Hrvatskoj i Slavoniji iz 1886. godine važan je reformski prijedlog koji u različitim aspektima predstavlja dopunu i nadogradnju Mažuranićeva školskog zakona iz 1874. godine i koji je znatno utjecao na formuliranje zakona o pučkoj nastavi i obrazovanju pučkih učitelja iz 1888. godine. Slikovito bi se Kršnjavijev prijedlog školskog zakona moglo opisati kao svojevrsni most između prvog i drugog zakona o pučkom školstvu koje je donio Hrvatski sabor 1874. i 1888. godine.

Izvori i literatura

Objavljeni izvori

„XXXVIII. Gesetzesartikel. In Sachen des Volksschulunterrichtes.“ *Landesgesetz-Sammlung für die Jahre 1865/67 und 1868*. Pest: Verlag von M. Ráth, 1872., 200-231.

„Gesetz vom 14. Mai 1869, durch welches die Grundsätze des Unterrichtswesens bezüglich der Volksschulen festgestellt werden.“ *Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Oesterreich* XXIX. Stück/1869.

Cuvaj, Antun, prir. *Grada za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas. Od 31. svibnja 1875. do 31. listopada 1888.*, sv. VII, 2. ispravljeno i popunjeno izdanje, Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogošt. i nastavu, 1911.

Kršnjavi, Izidor. „Entwurf eines Volksschul-Gesetzes für Kroatien und Slavonien nebst begründeter Erläuterung.“ *Kroatische Revue* 2 (1886), br. 3: 5-38.

Kršnjavi, Izidor. „Entwurf eines Volksschul-Gesetzes für Kroatien und Slavonien nebst begründeter Erläuterung. Vorwort.“ *Kroatische Revue* 2 (1886), br. 3: 3-4.

Kršnjavi, Isidor 1886. „Erläuterungen zum vorliegenden Gesetzentwurf.“ *Kroatische Revue* 2 (1886), br. 3: 39-100.

Kršnjavi, Izidor. *Zapisci. Iza kulisa hrvatske politike*, knj. 1-2, priredio Ivan Krtalić. Zagreb: Mladost, 1986.

Prilozi k stenografičkim zapisnikom Sabora kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije: Petogodište 1887-1892., sv. 2, Zagreb: Tiskarski zavod Narodnih novinah, 1888.

Stenografički zapisnici Sabora kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodište 1887-1892, od XXV. do uključivo LXIV saborske sjednice od 14. svibnja do 5. prosinca 1888., sv. 2. Zagreb: Narodne novine, 1889.

Tisak

Agramer Zeitung (Zagreb), 1886., 1888.

Literatura

- Gaćina Škalamera, Sonja. „Zakon o pučkim školama i preparandijama u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji iz 1874. godine. Sto četrdeseta obljetnica hrvatskoga zakona o obveznom obrazovanju.“ *Anali za povijest odgoja* 13 (2014): 99-133.
- Holjevac, Željko. *Nejednaki partneri. Hrvatsko-mađarski odnosi 1860.-1873.* Zagreb: Plejada – Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2024.
- Horbec, Ivana; Matasović, Maja; Švoger, Vlasta, prir. *Od protomodernizacije do modernizacije školstva u Hrvatskoj. Knjiga I. Zakonodavni okvir*, Zagreb 2018. Pristup ostvaren 21. 1. 2025. <http://histedu.isp.hr/grada-za-povijest-skolstva>
- Kršnjavi, Izidor. „Autobiografija.“ U: *Autobiografije hrvatskih pisaca*, priredio Vinko Brešić, 203-213. Zagreb: AGM, 1997.
- Mance, Ivana; Matijević, Zlatko, ur. *Zbornik radova znanstvenog skupa Iso Kršnjavi – veliki utemeljitelj*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Hrvatski institut za povijest, 2015.
- Maruševski, Olga; Flego, Višnja. KRŠNJAVI, Iso. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2024), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. Pristupljeno 1.8.2025. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/krsnjavi-iso>>.
- Ostajmer, Branko. „Kako sam postao Magjaron – tri godine u životu Izidora Kršnjavoga (1883.-1885.).“ U: *Zbornik radova znanstvenog skupa Iso Kršnjavi – veliki utemeljitelj*, ur. Ivana Mance, Zlatko Matijević. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Hrvatski institut za povijest, 2015., 25-42.
- Švoger, Vlasta. „The Modernisation of the Primary School System in Croatia in the Political Context of the Croatian-Hungarian Settlement.“ U: *The 1868 Croatian-Hungarian Settlement: Origin and Reality*, ur. Vlasta Švoger, Dénes Sokcsevits, András Cieger, Branko Ostajmer. Zagreb; Budapest: Croatian Institute of History; Research Centre for the Humanities, Institute of History, 2021., 273-288.
- Švoger, Vlasta; Sokcsevits, Dénes; Cieger, András; Ostajmer, Branko, ur. *The 1868 Croatian-Hungarian Settlement: Origin and Reality*. Zagreb; Budapest: Croatian Institute of History; Research Centre for the Humanities, Institute of History, 2021.
- Turkalj, Jasna. „Organizacija i operativna pravila rada Hrvatskog sabora: Saborski poslovnici (1861.-1918.).“ U: Turkalj, Jasna; Švoger, Vlasta. „Zdrav temelj za razvitak parlamentarnog života“? *Poslovnici Hrvatskog sabora (1861.-1918.)*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2022., 61-170. Pristup ostvaren 13. kolovoza 2024. https://eukor.isp.hr/wp-content/uploads/2022/12/Turkalj_Svoger_Poslovnici_Hrv_sabora_1861-1918.pdf
- Turkalj, Jasna; Švoger, Vlasta. „Zdrav temelj za razvitak parlamentarnog života“? *Poslovnici Hrvatskog sabora (1861.-1918.)*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2022. Pristup ostvaren 13. kolovoza 2024. https://eukor.isp.hr/wp-content/uploads/2022/12/Turkalj_Svoger_Poslovnici_Hrv_sabora_1861-1918.pdf
- Vukičević, Marko. „Iso Kršnjavi – ban Khuen Héderváry: politika u svjetlu događaja.“ U: *Zbornik radova znanstvenog skupa Iso Kršnjavi – veliki utemeljitelj*, ur. Ivana Mance, Zlatko Matijević. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti; Hrvatski institut za povijest, 2015., 43-47.
- Župan, Dinko. „Mažuranićeva reforma pučkoga školstva“. U: *Intelektualac, kultura, reforma: Ivan Mažuranić i njegovo vrijeme*, ur. Dalibor Čepulo, Tea Rogić Musa, Drago Rokсандić. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2014-2019., 256-282.

SUMMARY

Izidor Kršnjavi and the 1888 Elementary Education Act

The first part of the paper analyses Izidor Kršnjavi's legislative proposal on the regulation of elementary education in Croatia published in German in the *Kroatische Revue* magazine in 1886. The legislative proposal was based on a critical comparison of the Hungarian (1868), the Austrian (1869) and the Croatian (1874) Elementary Education Act as well as the one in force in the Military Frontier (1871), and presented some original proposals. The second part discusses Izidor Kršnjavi's role in the adoption of the new Croatian Primary Education Act by the Croatian Parliament in 1888. Kršnjavi played a major role in this process as a Rapporteur of the Parliamentary Committee, and his task was to prepare a debate on the new Croatian Elementary Education Bill. The final version of the *Zakon od 31. listopada 1888. ob ustroju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* [*Act of 31 October 1888 on the Organisation of Elementary School Education and the Education of Elementary School Teachers in the Kingdoms of Croatia and Slavonia*] includes some of the proposals made by Kršnjavi two years earlier in his own legislative proposal on elementary education.

Key words: Izidor Kršnjavi; history of education; the 1886 legislative proposal on the organisation of elementary school education; the 1888 reform of primary education; Croatia; 19th century